

Välfärden och samhället 1967 till 2017

Ur antologin [Den kantstötta välfärden](#).

Att skriva den svenska välfärdens och välfärdspolitikens historia är en vanskelig uppgift. Det finns en rad färdiga berättelser om hur den mest lyckade av samhällsmodeller kom till. Samtidigt finns det nästan lika många berättelser om försummelser inom välfärden, ekonomiska misstag, tvångsåtgärder och rent av övergrepp. Missförhållanden som funnits inom såväl institutionella som öppna former av omhändertagande, omsorg och vård.

Till viss del handlar detta om olika ideologiska ställningstaganden som smittar av sig på bilden av de historiska sammanhangen. Men det handlar även om att välfärdsområdet berör så många och komplexa mänskliga och sociala förhållanden, att vitt skilda historiska berättelser kan vara sanna och falska på en och samma gång.

Historiska händelseförlopp är sällan så entydiga som de framstår i politiska debatter. Inte minst problematiskt är att man i politiska sammanhang ofta använder historien som ett sätt att legitimera eller stärka den egna uppfattningen. Historien handlar alltid till viss del om oss själva.

För min personliga del har arbetet med boken *Den kantstötta välfärden* varit särskilt problemfyllt eftersom den aktuella tidsperioden 1967 till 2017 sammanfaller med den period i mitt liv när jag varit en relativt aktiv läsare av såväl nyhetsmedia som mer avancerad facklitteratur om samhällsutvecklingen. Jag är därför genuint osäker på om mina tolkningar av debattartiklar och litteratur inom området baseras på minnesbilder eller på sentida omläsningar eller rent av omtolkningar.

För att förstå hur välfärden utvecklats, diskuterats och även ifrågasatts finns det anledning att fundera över vilka grundläggande principer och värden som är aktuella. Här skall av utrymmesskäl bara tre av dessa principer presenteras; ansvarsprincipen, rättighetsprincipen och tillhörighetsprincipen.

Det har som regel funnits någon som tagit *ansvar* för människor som drabbats av sjukdom, skador, ålderdomskrämpor eller missväxt, och vanligen har omhändertagandet skötts av anhöriga eller närboende. I en komplex process från medeltiden och framåt har olika typer av kollektiva organisationer eller institutioner övertagit delar av de närståendes ansvar. Man kan tänka sig en social ansvarslinje från individ till familj, släkt, arbetsgivare, lokalsamhälle, kyrka, kommun och slutligen staten.

Den socialpolitiska utvecklingen under 1900-talet innebar en tydlig förskjutning i riktning mot att betona statens övergripande ansvar för välfärden. Statsmaktens särställning har också bekräftats i internationella fördrag och deklARATIONER om mänskliga rättigheter. I praktiken har situationen varit mer komplex. Den enskildes ansvar för sin försörjning har påpekats av flera politiska rörelser.

Arbetsgivarna har ålagts att avsätta medel för olika försäkringssystem och att vidta olika förebyggande åtgärder. Anhörigas roll inom sjuk- och äldrevården har ökat, liksom det ideella arbetet inom det så kallade civilsamhället. Välfärden har därmed blivit en integrerad del av hela samhällets organisation och välfärdspolitik är inte ett tydligt avgränsat område.

Det finns därför anledning att tala om ett välfärdssamhälle, inte en välfärdsstat. Ansvaret för välfärden delas av alla, eller åtminstone allt fler. De centralt placerade politikerna har möjlighet att fördela ansvaret, men i praktiken är det ofta andra som skall utföra det praktiska arbetet eller svara

för finansieringen.

Sedan 1700-talet har tanken på att alla människor har vissa *rättigheter* – och då även det som senare kommit att kallas för *sociala rättigheter* – haft stor betydelse för de moderna samhällenas organisation. Rättighetstanken har alltid haft en viktig retorisk funktion och bidragit till att forma politiska rörelser inom välfärdsområdet.

Senare och särskilt under andra halvan av 1900-talet fick de sociala rättigheterna i allt högre grad även en juridisk status. Enskilda medborgare och intresseorganisationer kunde därmed ställa krav på åtgärder och vinna rättsprocesser inom välfärdsområdet.

Problemet med rättighetsförklaringarna är dock att de alltid förutsätter att det finns en utpekad instans, vanligtvis den närmast berörda statsmakten, som har en skyldighet att tillgodose dessa rättigheter. När statskassan sinat eller de politiska idealen förändrats har ambitionerna att tillgodose tidigare deklarerade sociala rättigheter kommit att ifrågasättas.

En tredje princip inom välfärdsområdet som fått ökad betydelse gäller *tillhörighet*. Vilka har tillhört eller ingått i ett välfärdssystem? Tre grundidéer kan noteras. Tillhörigheten kan vara förbunden med medborgarskapet i ett land eller en nationalstat. Tillhörigheten kan också vara beroende av medlemskap i ett frivilligt, gruppbaserat eller obligatoriskt försäkringssystem. Ofta finns då särskilda villkor som har att göra med hur länge man varit medlem i respektive försäkringssystem.

Sedan tillkommer en mer komplicerad princip som har med hemvist att göra. Människor som varaktigt bor i ett land eller en kommun brukar åtminstone så småningom inkluderas i de befintliga välfärdssystemen. Med en ökad global rörlighet, arbetslivets förändringar, en ökad turism, transnationella

äktenskap och stora grupper av asylsökande och flyktingar har tillhörighetsproblemen fått en ökad betydelse och även påverkat regelsystemen inom välfärdsområdet.

De här behandlade principerna inom välfärdssamhällets organisation, ansvarsfördelning, sociala rättigheter och tillhörighet, är bara några av de byggstenar som de moderna välfärdssamhällena vilar på. Minst lika viktiga är de värden eller mål som man velat tillgodose eller uppnå inom det välfärdspolitiska området; lindra nöd och lidande, jämlikhet och jämställdhet, oberoende och tillit för att nämna några exempel.

I det här sammanhanget, liksom i det refererade bokkapitlet, har dock de många och komplexa frågorna om välfärdssamhällets principer och värden bara kunnat antydast.

Text: Roger Qvarsell

Idéhistoriker och professor emeritus vid tema Kultur och samhälle, Linköpings universitet

Bild: Frans Oddner

Ovanstående text finns i en längre version i den nyutkomna antologin *Den kantstötta välfärden*, med Hans Swärd som redaktör, utgiven av Studentlitteratur. SocialPolitik kommer att publicera alla antologins texter i korta versioner.

I slutet av 1960-talet, under rekordåren i svensk ekonomi, kom *Den ofärdiga välfärden* ut. Boken såldes i rekordupplagor och gjorde starkt avtryck i debatten om välfärdssamhället. Den blev en temperaturmätare på dåtidens välfärd och dess brister.

Nu har ett antal välfärdsforskare från flera olika discipliner gått samman för att analysera vad som hänt med utvecklingen på ett antal välfärdsområden under det gångna halvsekle. Vilka luckor finns det i välfärden i dag? Vilka grupper känner främlingskap i det moderna samhället? Vilka ny- (gamla) utmaningar ställs välfärden inför? Vilka bilder ges av svensk

välfärd i en tid då fakta tycks få allt mindre utrymme?

